

УДК 37.013.43+37.017

*Анна Мащенко,
м. Київ*

МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПІДЛІТКІВ І ДУХОВНА МУЗИКА

Відповідно до вимог Державного стандарту базової і повної середньої освіти в галузі «Мистецтво» щодо компетентнісного підходу до навчально-виховної діяльності уточнюється сутність та структура понять «естетична компетентність» і «музично-естетична компетентність» школярів підліткового віку. Розглядається необхідність залучення підлітків до прослуховування та виконання духовної музики, без якої музично-естетична компетентність особистості не є повноцінною. Звертається увага на суттєві можливості шкільної та позашкільної освіти у становленні позитивного іміджу духовної музики у свідомості підлітків, що сприяє утвердженню естетичних, моральних, громадянських і духовних цінностей в учнів.

Ключові слова: компетентність, естетична компетентність, музично-естетична компетентність підлітків, психологія підлітків, духовна музика, позашкільна освіта, музично-естетична потреба.

© А. Мащенко, 2015

Оскільки одним із найважливіших напрямів реформування сучасної освіти є утвердження компетентнісного підходу в навчанні, виникає нагальна потреба охарактеризувати сутність формування музично-естетичної компетентності учнів, віднайшовши місце духовної музики в її змісті та структурі.

Сучасні підлітки захоплені переважно жанрами «легкої музики». Виникає питання: чи здатні вони і за яких умов сприймати та бути схильними до виконання класичної, у тому числі й духовної музики?

Роль духовної музики в суспільному розвитку, її естетичні риси досліджували Н. Кисельова, І. Кошміна, С. Коломзіна, В. Медушевський, Л. Москальова та ін. Досвід вивчення творів духовної музики учнями узагальнювали Н. Гульницька, І. Григорчук, М. Лисенко, М. Маріо [5], О. Рудницька та ін.

Мета статті – розкрити важливість вивчення духовної музики для формування цілісної музично-естетичної компетентності підлітків, показавши можливості інтегральних зусиль загальноосвітніх шкіл і позашкільних закладів у цьому процесі.

Аналіз підходів до визначення категорії «компетентність» здійснювали вітчизняні та зарубіжні дослідники (Н. Бібік, С. Бондар, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, П. Борисов, О. Дахін, О. Краєвський, А. Хуторської, М. Чешанов, Дж. Равен, М. Сторбарт та ін.). Незважаючи на різні думки, спільним є те, що науковці розглядають її крізь призму понять «здатність», «готовність». Компетентність – це інтегрована характеристика якості індивіда, яка виявляється в його здатності, готовності до включення у складну систему суспільних відносин, творчої успішної діяльності, базуючись на достатніх знаннях, уміннях, досвіді, способах мислення, ціннісних орієнтаціях, світоглядних переконаннях.

Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти у галузі «Мистецтво» відносить естетичну компетентність до міжпредметних мистецьких компетентностей. Музична компетентність відносно естетичної виступає як одна з предметних. Вказаний документ у понятті «естетична компетентність» наголошує на необхідності формування здатностей учнів до художнього сприймання, до аналізу, інтерпретації й оцінювання мистецьких творів, до художнього самовираження у творчості з метою само-

реалізації особистісних здібностей [1]. Музичну компетентність у цьому ж документі визначено як здатність до розуміння і творчого самовираження у сфері музики, що формується у процесі сприймання, виконання, створення музичних творів [1].

Виходячи з державних вимог, ряд українських учених ширше розкриває категорію «музично-естетична компетентність». Так, Г. Падалка звертає увагу на те, що музично-естетична компетентність є здатністю до усвідомлення музики як явища суспільного життя, засвоєння її основних закономірностей існування і розвитку, до оволодіння музичними засобами втілення художніх образів у виконавстві [7, с. 19]. Л. Масол, О. Ростовський, О. Рудницька та ін. справедливо наголошують на необхідності таких компонентів музично-естетичної компетентності учнів, які виражені в поняттях: знає, розуміє, уміє, оцінює та інтерпретує, застосовує, виявляє естетичне ставлення, дає власну оцінку музичним творам тощо [4; 8; 9]. На увагу заслуговує комплекс музичних компетентностей учнів, які визначила С. Ковальова: інтерпретаційні, вокально-хорові виконавські, інструментально-виконавські, творчі [2, с. 66].

Проте, на нашу думку, в науковій літературі недостатньо наголошується на необхідності формування в учнів таких складових музично-естетичної компетентності, як: музичні смаки, потреби, цінності. Музично-естетичний смак є здатністю особистості до емоційно-чуттєвого переживання музичних творів, потягу до їх сприймання. Потреба є необхідністю у прослуховуванні та виконанні музики відповідно до музичного смаку. Цінність означає значимість музики для індивіда в його житті, у відносинах із іншими.

Музично-естетична компетентність за своєю сутністю є інтегративна здатність особистості до художньо-творчого сприймання, реалізації у виконавстві, естетичної оцінки музичних творів, до постійної музичної самоосвіти згідно з внутрішньою потребою та індивідуальним смаком. Музично-естетична компетентність динамічна, розвивається відповідно до віку, отриманої музичної освіти та самоосвіти.

Загальна музична освіта, як правило, закінчується для особи в підлітковому віці із завершенням викладання предмету «Музичне мистецтво», а також коли учень завершує навчання в музич-

ній школі. Надалі здобуття компетентності в галузі музики старшокласниками може продовжитись у шкільних і позашкільних гуртках, студіях тощо. Попри суперечності психічного характеру, притаманні підліткам, що ускладнює навчально-виховну роботу з ними, психологи підкреслюють ряд позитивних рис дітей цього віку. Зокрема, у підлітковому віці закладаються основні життєві координати та напрями самотворення особистості, фундамент духовності та загальної системи цінностей. У підлітків зростає прагнення до самоактуалізації, розвивається здатність до усвідомлення свого внутрішнього світу, індивідуальних якостей, зростає суспільна активність, бажання показати переваги свого «Я». Все це спонукає їх до пізнання нового, до пошуків форм творчої діяльності, реалізації власних здібностей [3, с. 15].

Психологічні особливості підлітків є причиною їх підвищеного потягу до музики. Водночас загальновідомо, що їх музичні орієнтації формуються, переважно, під впливом засобів масової комунікації і спілкування з однолітками. Сучасна музична індустрія сповнена музичними творами сумнівної естетичної якості, розрахованими на невибагливий смак завдяки легкості її сприйняття (невибаглива мелодія, танцювальний ритм, простота гармонічного складу, близькість тематики, змісту текстів до психологічного настрою підлітка). Така сучасна музика виконує не стільки високу естетичну, скільки комунікативну та комітатну функції. Класична, народна і сучасна академічна музика, а тим більше духовні твори, що несуть певне смислове навантаження, залишаються поза увагою підлітків.

Загальноосвітня школа має чимало можливостей протистояти однобічній компетентності підлітків. Викладання предмету «Музичне мистецтво» на високому рівні, участь дітей у музичних шкільних гуртках, організація музичних лекторіїв, культпоходи на концерти класичної та сучасної академічної музики і т. п. сприяють пізнанню різних жанрів і стилів музики або й потягу до високих музичних зразків. Доповнювальну, а нерідко й випереджальну роль у формуванні музично-естетичної компетентності підлітків відіграють позашкільні навчальні заклади: палаци, будинки для дітей та юнацтва, центри музичної творчості, студії, дитячі хори при філармоніях, музичні школи, школи мистецтв.

Цьому сприяють особливості їх діяльності: демократичність, дружні відносини учня з педагогом, добровільність вибору форми занять, індивідуальний підхід у виборі репертуару, творчі програми і плани, участь дітей у концертах тощо.

Звичайно, художні колективи в позашкільних дитячих закладах за своїм рівнем виконання різні. Все ж шкільні уроки, доповнені участю в музичних колективах у закладах позашкільної освіти, мають сформувати принаймні таку за змістом музично-естетичну компетентність підлітка: мати внутрішній покликання до переживання музичної краси, розрізняти особливості її різних стилів і жанрів, вибирати улюблені твори відповідно до власного смаку, але бути толерантним до інших; вміти на достатньому рівні виконувати музичні твори (голосом чи на інструменті, колективно чи сольо); мати потребу слухати й виконувати музичні твори, займаючись самоосвітою; володіти елементарними знаннями з історії музики, розуміти її роль у прогресі людства, особливо своєї Вітчизни, у вдосконаленні власних особистісних якостей. Звичайно, навчання в музичних школах, які входять до системи позашкільної освіти, дає можливість значно підвищити музично-естетичну компетентність підлітків.

Постає нагальна педагогічна проблема: як подолати однобічність потягу підлітків до жанрів поп- і рок-музики, показати їм красу, життєдайність класичної, сучасної академічної та народної музики. Теоретичні й методичні розробки в цьому напрямку створили українські науковці А. Болгарський, Б. Брилін, Г. Шостак та ін. Проте ще недостатньо приділено уваги місцю духовної музики у становленні музично-естетичної компетентності підлітків. У шкільних програмах із музичного мистецтва є лише один урок на тему «Духовна музика» та розглядається творчість кількох композиторів, які писали духовну музику. Лаконічна розповідь учителя про них, прослуховування фрагментів кількох творів на цю тематику навряд чи можуть зробити учня компетентним у даному жанрі або навіть зацікавити більшість класу. Ознайомлення підлітків із духовною музикою продовжується на уроках історії та літератури. Викладаючи теми, пов'язані з культурою певної епохи чи періоду суспільного розвитку зарубіжних країн, України, вчителям варто не тільки називати імена композиторів і

їхні твори, але й прослухати окремі фрагменти, коротко розкрити значення духовної музики в житті попередніх поколінь. У такий спосіб формується музично-естетична компетентність підлітків, розуміння ролі духовної музики в історичному прогресі, у культурі народу.

Важливо висвітлити значення доробку українських композиторів, які створювали не лише церковні піснеспіви, але й масштабні духовні твори, зокрема, концерти. Композитори другої половини XVIII – початку XIX ст. (М. Березовський, Д. Бортнянський, А. Ведель та ін.) залишили по собі неперевершену православну духовну музику, яка прославила Україну в Європі. Їх музика спиралась на національні піснеспіви. Така ж тенденція створення духовної музики притаманна й композиторам XIX – початку XX ст. (П. Козицькому, М. Леонтовичу, М. Лисенкові, Я. Степовому, К. Стеценкові та ін.).

В. Медушевський переконаний, що твори православних композиторів «з їх давньою національно-характерною мелодикою, багатою й неповторною своєрідністю гармонізації, несиметричними ритмами посідають почесне місце у скарбниці світової музичної культури» [6, с. 63]. Розспіви православної церкви здатні облагородити, піднести серце, душу і розум співаків і слухачів над земним і зігріти серце небесною благодаттю. Церковний спів служить засобом вираження почуттів, розкриває найглибші, благородні, піднесені стани душі, які не можна висловлювати словами, вважає професор.

Невичерпні можливості для поширення духовної музики серед учнів мають позашкільні навчальні заклади. Якщо загальноосвітня школа переважно пропагує духовну музику вербально та шляхом прослуховування творів, то в позашкільних закладах діти залучаються до виконання духовної музики. При закладах позашкільної освіти, як правило, працюють хорові колективи. Справедливо, коли до їх репертуару включаються твори духовної музики, написані для дитячого виконання, які приваблюють мелодійністю та гармонійністю. Проникнення в задум автора, пізнання смислу музичної думки сприяють формуванню в підлітків відповідних емоційних переживань, ставлень, моральних ідеалів, світоглядних позицій. З огляду на це, актуальним є питання добору хорових духовних творів, які б сприяли

пробудженню в дітей роздумів про сенс життя та вічні цінності. У практиці роботи з підлітковим хором потужний художньо-естетичний вплив на учнів підтвердили такі твори: Д. Бортнянський «Многая літа», К. Стеценко «Добрий вечір тобі», В. Моцарт «Даруй нам мир», Ф. Грубер «Свята ніч» та ін.

Керівник хору може прослухати з вихованцями кілька духовних творів, розповісти про їх композиторів, час створення, проаналізувати їх, а потім запропонувати вибрати один-два для розучування. Нав'язувати підліткам твір для виконання не варто, щоб не викликати опору. Необхідно пам'ятати, що основним принципом роботи з дітьми є гуманістична спрямованість, гасло якої: «Не діти для мистецтва, а мистецтво – для дітей». Тому й важливо, щоб учні полюбили виконувати духовні твори, які б сприяли виробленню в них таких складових музично-естетичної компетентності, як інтерес, потреба в серйозній, змістовній музиці та відповідний музичний смак.

Виконанню духовної музики дитячими хорами позашкільних закладів сприяє залучення до них віруючих підлітків. При храмах є недільні школи, де діти не тільки вивчають Святе письмо, а й навчаються музиці. Вони виступають із концертами перед батьками, служителями та прихожанами церкви. Виявивши у школах віруючих дітей, керівники колективів позашкільних закладів запрошують їх до хору, пропонуючи вивчати духовну музику.

Віруючі батьки, якщо в них є можливість, охоче віддають своїх дітей навчатися в музичну школу, яка дає систематизовані знання з історії музики, зокрема й духовної, розкриваючи її соціальну роль і естетичне значення. Виконання духовних творів є одним із напрямів формування в дітей здатності до оцінки їх художніх якостей, потреби виконувати їх, відвідувати концерти духовної музики. Свій естетичний досвід колишні вихованці музичних шкіл передають нащадкам, прищеплюючи їм смак до класичного, духовного та народного мистецтва.

Отже, музично-естетична компетентність особистості не є повноцінною, якщо вона не враховує сприймання, розуміння і виконання духовних творів, які є невід'ємною частиною світової і національної музичної культури. У підлітковому віці, коли в основному завершується загальна музична освіта в школі,

формування музично-естетичної компетентності ефективно за умов співпраці з позашкільними навчальними закладами.

Список використаної літератури

1. Державний стандарт базової і повної освіти України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/ua/often-requested/state-standards>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
2. Ковальова С. В. Дидактична модель формування предметних компетентностей учнів на уроках музичного мистецтва / С. В. Ковальова // Проблеми підготовки сучасного учителя. – 2013. – №8. – Ч. 1. – С. 64-70.
3. Кон И. С. Психология юношеского возраста / И. С. Кон. – М. : Просвещение, 1979. – 175 с.
4. Масол Л. М. Компетентнісно-орієнтований підхід до мистецької освіти / Л. М. Масол // Педагогічні науки : зб. наук. праць. – Вип. 2 : Теорія і практика естетичного виховання в умовах соціокультурної трансформації / ред. кол. В. В. Кряжко [та ін.]. – Бердянськ : [б. в.], 2006. – С. 25-31.
5. Маріо М. Д. Виховання молоді засобами православної духовної музики у початкових та середніх навчальних закладах України (кінець ХІХ – початок ХХ століття) : дис ... канд. пед. наук. зі спец.: 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / М. Д. Маріо; Харківський держ. пед. ун-т імені Г.С. Сковороди. – Харків, 2000. – 238 с.
6. Медушевский В. В. Духовно-нравственное воспитание средствами музыкального искусства / В. В. Медушевский // Преподаватель. – 2001. – №6. – С. 60-67.
7. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва: теорія і методика викладання мистецьких дисциплін / Г. М. Падалка. – К. : Освіта України, 2008. – 274 с.
8. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в основній школі : навч.-метод. посіб. / О. Я. Ростовський. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 272 с.
9. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посіб. / О. П. Рудницька. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.

Анна Мащенко

МУЗЫКАЛЬНО-ЭСТЕТИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ ПОДРОСТКОВ И ДУХОВНАЯ МУЗЫКА

В соответствии с требованиями Государственного стандарта базового и полного среднего образования в области «Искусство» о компетентностном подходе к учебно-воспитательной деятельности уточняется сущность и структура понятий «эстетическая компетентность» и «музыкально-эстетическая компетентность» относительно детей подросткового возраста. Психология подростка, несмотря на ее сложный и противоречивый характер, является достаточным основанием для восприятия классической и народной музыки. В связи с этим рассматривается необходимость приобщения подростков к прослушиванию и исполнению духовной музыки, без которой музыкально-эстетическая компетентность личности не является полноценной. Обращается внимание на существенные возможности школьного и

внешкольного образования в становлении позитивного имиджа духовной музыки в сознании подростков.

Ключевые слова: компетентность, эстетическая компетентность, музыкально-эстетическая компетентность подростков, психология подростков, духовная музыка, внешкольное образование, музыкально-эстетическая потребность.

Anna Mashchenko

MUSIC AND AESTHETIC COMPETENCE OF ADOLESCENTS AND SACRED MUSIC

In accordance with the requirements of the State Standard of basic and secondary education in the field of «Art» of competence approach to educational activities the nature and structure of the concepts of «aesthetic competence» and «musical-aesthetic competence» regarding adolescent children are specified. It reveals what virtues must acquire teenagers to consider them musical and competent. An attempt to prove that the adolescent psychology, despite its controversial nature complex, is a reason to understand not only entertainment, light music, but classical, folk, contemporary academic, not only to have tolerant attitude, but also to be interested in performing.

In this regard, the necessity of adolescent performing and listening to sacred music without which musical and aesthetic competence of the individual is not full is completed. Attention is drawn to the possibility of substantial school and school education in the formation of a positive image of sacred music in the minds of adolescents, contributing to the aesthetic, moral, civil and other cultural wealth necessary for students to entry into society skillfully. Innovative methodological advice on the forms to attract teenagers to choral groups of extracurricular institutions to fulfill their spiritual work area is provides.

Keywords: competence, aesthetic competence, musical and aesthetic competence of teenagers, psychology of teenagers, sacred music, school education, musical and aesthetic needs.

Одержано 18.03.2015 р.